

การบูรณาการการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัลในหลักสูตรระดับอุดมศึกษา เพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดิจิทัลแก่เยาวชน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเทศไทย

อังคณา พรหมรักษา

ภาควิชาวิทยาศาสตร์ คณะวิทยาการสารสนเทศ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม

บทคัดย่อ

การพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัล ระบบนิเวศสื่อใหม่ สถานการณ์วิกฤตในสังคม รวมถึงรูปแบบพฤติกรรมกรรมการสื่อสารของเยาวชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อ การดำเนินชีวิตของเยาวชนในปัจจุบัน การเสริมสร้างคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดิจิทัล (digital citizenship) แก่เยาวชนเพื่อสร้างให้เกิดการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัล (media information digital literacy) เป็นความท้าทายต่อการจัดการกระบวนการสร้างการเรียนรู้ของหลักสูตรระดับอุดมศึกษา งานวิจัยนี้ใช้แนวคิดการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัล ศึกษาการบูรณาการการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัล ในหลักสูตรระดับอุดมศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดิจิทัลแก่เยาวชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และผลที่เกิดขึ้น กลุ่มตัวอย่าง คือ มหาวิทยาลัยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 7 สถาบัน ใช้การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง ผลการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างสามารถนำแนวคิดการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัล ไปออกแบบ เชื่อมโยงการเรียนรู้ในห้องเรียนกับกระบวนการเสริมสร้างพลเมืองดิจิทัล และพัฒนาพื้นที่ปฏิบัติการแหล่งเรียนรู้ในระดับชุมชน ใช้กระบวนการเรียนรู้มีส่วนร่วมสร้างแกนนำเยาวชน นิสิต นักศึกษาเป็นนักสื่อสารสร้างสรรค์ที่มีคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดิจิทัล มีทักษะรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัล เท่าทันตนเอง เท่าทันสังคม มีทักษะด้านการสื่อสาร ทักษะชีวิต และเป็นพลังสำคัญในการสร้างสังคมสุขภาวะ สร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน หรือเสริมจุดแข็งให้กับชุมชน

คำสำคัญ: การบูรณาการ; พลเมืองดิจิทัล; การรู้เท่าทันสื่อ; สารสนเทศ; และดิจิทัล; เยาวชน; หลักสูตรระดับอุดมศึกษา

Integration of Media Information Digital Literacy into the Higher Education Curriculum to Develop Digital Citizenship of Youth in the Northeastern Region of Thailand

Angkana Promruksa

Communication Arts, Informatics Faculty, Mahasarakham University, Maha Sarakham Province, Thailand

Abstract

The development of digital technology, novel media ecosystem, social crises, and communicative behavior of the youth are crucial factors affecting the lives of youth. Reinforcement of digital citizenship of youth aiming for media information digital literacy is a challenge for the instructional management of the higher education curriculum. This research studied by using the media information digital literacy intended to the integration of the media information digital literacy into the higher education curriculum to develop the digital citizenship of youth in the northeastern region. The sample group was seven universities in the northeastern region selected by purposive sampling. The research results showed the sample group successfully implemented the media information digital literacy concept to connect classroom learning with the digital citizenship reinforcement process and improve the learning area at community level to apply the participatory learning approach to produce a student leader to become the creative communicator. The student leader would be a digital citizen with media information, digital literacy, self-awareness, and communication and life skills and would become the significant force to build a socially aware society and a powerful community.

Keywords: integration; digital citizenship; media information digital literacy; youth; higher education curriculum

บทนำ

ในยุคดิจิทัล ที่เทคโนโลยีการสื่อสารได้รับการพัฒนาเกิด การหลอมรวมสื่อดิจิทัล (digital media convergence) และ สร้างการเปลี่ยนแปลงต่อภูมิทัศน์สื่อ (media landscape) เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อรูปแบบพฤติกรรมสื่อสาร ของเยาวชน โดยเฉพาะในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ติดต่อสื่อสาร การเปิดรับข้อมูลข่าวสารต่างๆ ในชีวิตประจำวัน อาจมีลักษณะ

ของข้อมูลข่าวสารที่จะนำไปสู่ความเสี่ยงในสังคมดิจิทัล รวมถึงการสร้างโอกาสและประโยชน์จากการใช้สื่อสังคม ดิจิทัลของเยาวชน ที่จะต้องมีทักษะ ความรู้ ความเข้าใจ เรื่องสิทธิและความรับผิดชอบ ซึ่งเยาวชนจะต้องมีแนวคิด แนวปฏิบัติเพื่อสร้างการเรียนรู้ที่จะใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยี ดิจิทัล ปกป้องตนเองจากความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้น เคารพ สิทธิของตนเอง และมีความรับผิดชอบต่อผู้อื่น และสังคม เข้าใจถึงผลกระทบของการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารที่มีต่อ

สังคม⁽¹⁾ และรู้เท่าทันเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ดีขึ้น การสร้างความเป็นพลเมืองดิจิทัล (digital citizenship) จึงเป็นคุณลักษณะที่ได้รับการกล่าวถึงอย่างกว้างขวางว่าควรเสริมสร้างให้เกิดขึ้นแก่เยาวชนในศตวรรษที่ 21 เพื่อสร้างให้เกิดการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัล (media information digital literacy)⁽²⁾

บทความนี้เป็นการวิเคราะห์การบูรณาการการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัลในหลักสูตรระดับอุดมศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดิจิทัลแก่เยาวชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และผลที่เกิดขึ้น ในช่วงปีการศึกษา 2563 กับกลุ่มตัวอย่าง คือ มหาวิทยาลัยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 7 สถาบัน คือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร และมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ สามารถแบ่งกลุ่มหลักสูตรออกเป็น 3 กลุ่ม คือ รายวิชาในหลักสูตรนิเทศศาสตร์ รายวิชาในหลักสูตรครุศาสตร์ และรายวิชาศึกษาทั่วไปของมหาวิทยาลัย

การศึกษาค้นคว้านี้ใช้การทบทวนวรรณกรรม แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย แนวคิดการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัล (media information digital literacy) และแนวคิดความเป็นพลเมืองดิจิทัล (digital citizenship) เก็บข้อมูลโดยใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างอาจารย์ผู้สอน และสนทนากลุ่ม (focus group) นิสิตนักศึกษาที่เป็นแกนนำเยาวชนของ 7 สถาบัน

กระบวนการบูรณาการการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัลในหลักสูตรระดับอุดมศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดิจิทัลแก่เยาวชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเทศไทย ประกอบด้วย การเสริมสร้างแนวคิด องค์ความรู้ แก่แกนนำเยาวชนนิสิตนักศึกษาโดยอาจารย์ผู้สอนมีการนำแนวคิดการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัล มาออกแบบร่วมกับเนื้อหาของแต่ละรายวิชา สร้างกระบวนการเรียนรู้ในห้องเรียนและในพื้นที่ชุมชนนอกห้องเรียน จากนั้นสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมให้นิสิตนักศึกษาออกแบบเครื่องมือกิจกรรมที่จะนำไปปฏิบัติการในชุมชน จากนั้นแกนนำเยาวชนนิสิต นักศึกษาลงพื้นที่ปฏิบัติการ นำองค์ความรู้ แนวคิด เครื่องมือ กิจกรรมไปสร้างกระบวนการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัลแก่เด็ก เยาวชน และคนในชุมชน

รวมทั้งมีการนำกระบวนการผลิตเป็นสื่อสร้างสรรค์เผยแพร่สาธารณะ หรือนำเสนอกิจกรรมกระบวนการเผยแพร่แก่นิสิต นักศึกษาในสถาบันการศึกษา

การบูรณาการการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัลในหลักสูตรระดับอุดมศึกษา

พลเมืองดิจิทัล หมายถึง ผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจ มีการใช้งานดิจิทัลอย่างสม่ำเสมอในการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นทั่วโลก และใช้งานดิจิทัลในทางที่เหมาะสมสร้างสรรค์ มีคุณธรรมจริยธรรมในการใช้งานดิจิทัลเพื่อพัฒนาตนเอง และสังคม⁽³⁾

การรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัล เป็นคุณลักษณะสำคัญของพลเมืองประชาธิปไตย ที่จะต้องมีสมรรถนะในการรู้เท่าทันสื่อ (media literacy) ใช้สื่อต่างๆ รวมถึงการวิเคราะห์ และเข้าใจในรูปแบบของสื่อ และเทคนิคที่สื่อใช้ในการสร้างผลกระทบต่อผู้รับสื่อ ความสามารถในการอ่าน วิเคราะห์ประเมิน และสร้างสื่อในหลากหลายรูปแบบได้รู้เท่าทัน สารสนเทศ (information literacy) สามารถประเมิน เลือกใช้ สื่อสารข้อมูลได้อย่างมีประสิทธิภาพในหลากหลายรูปแบบ รวมถึงความเข้าใจข้อมูลสารสนเทศในความหมายเชิงจริยธรรม และรู้เท่าทันดิจิทัล (digital literacy) มีการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เครื่องมือสื่อสาร เครือข่ายต่างๆ เพื่อค้นหาข้อมูล (เข้าถึง) ประมวลผล (เข้าใจ) และสร้างสรรค์ข้อมูล (ประยุกต์ใช้) ได้หลากหลายรูปแบบ⁽⁴⁾

การบูรณาการการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัล ในหลักสูตรระดับอุดมศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดิจิทัลแก่เยาวชนในรายวิชาของหลักสูตรระดับอุดมศึกษา พบว่า อาจารย์ผู้สอนได้นำแนวคิดการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัล มาออกแบบร่วมกับเนื้อหาของแต่ละรายวิชา สร้างกระบวนการเรียนรู้ในห้องเรียน และในพื้นที่ชุมชนนอกห้องเรียน จากนั้นสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมให้นิสิต นักศึกษาออกแบบเครื่องมือกิจกรรมที่จะนำไปปฏิบัติการในชุมชน เช่น หลักสูตรนิเทศศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี อาจารย์ผู้สอนจัดกระบวนการและกิจกรรมการเรียนรู้ในห้องเรียนโดยใช้แนวคิดความเป็นพลเมืองดิจิทัล และการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัลบูรณาการในรายวิชาการสื่อสารมวลชนสูง การบรรณาธิกรณ การผลิตวารสารสนเทศ

และการแสดง และการกำกับแสดง จากนั้นนักศึกษาได้ร่วมกันออกแบบกระบวนการสร้างการเรียนรู้เท่าทันสื่อสารสนเทศและดิจิทัล ดำเนินกระบวนการสื่อสารสร้างสรรค์ชุมชนในพื้นที่กุดลิงจ้อ ตำบลนาดี อำเภอเมือง จ.อุดรธานี, หลักสูตรศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร อาจารย์ผู้สอนได้บูรณาการแนวคิดเรื่องความเป็นพลเมือง และการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัล กับการจัดการเรียนการสอนในรายวิชาสังคมไทยกับโลกาภิวัตน์ผ่านการรับชมภาพยนตร์เรื่อง searching (เสิร์ชหา สูญหาย) โดยให้นักศึกษาร่วมวิเคราะห์ภาพยนตร์นี้เชื่อมโยงกับแนวคิด นอกจากนี้มีการจัดเวทีเสวนาเรื่อง อาสาสอน: พลเมืองดิจิทัล เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลง โดยบูรณาการกับโครงการอาสาสอนที่นักศึกษาแกนนำเยาวชนดำเนินงานกิจกรรมอาสาสอนลงพื้นที่ชุมชนเพื่อฝึกปฏิบัติจริง มีการนำเนื้อหาบูรณาการร่วมกับกิจกรรมในแต่ละโรงเรียน หรือชุมชน, หลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิตราชภัฏศรีสะเกษ นำแนวคิดไปบูรณาการกับรายวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อชีวิต และวิชานวัตกรรมและเทคโนโลยีสารสนเทศสำหรับครู มีการจัดกิจกรรมบูรณาการแนวคิดกับรายวิชา จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กระบวนการทำงานของนักศึกษาจากกลุ่มแกนนำสู่นักศึกษาในมหาวิทยาลัย และนักศึกษาได้ขยายผลแนวคิด และกระบวนการ ไปจัดกิจกรรมร่วมกับนักเรียนโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษเป็น Project Approach เพื่อออกแบบการสื่อสารสถานการณ์การแพร่ระบาดของ

เชื้อไวรัสโคโรนา สร้างความตระหนักต่อบทบาทหน้าที่พลเมืองประชาธิปไตยที่จะมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบสังคม

จากการศึกษาการบูรณาการการเรียนรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัล ในหลักสูตรระดับอุดมศึกษา พบว่า แกนนำเยาวชนในกระบวนการที่ได้เรียนรู้แนวคิดในห้องเรียน จากนั้นได้ร่วมออกแบบกิจกรรม และลงพื้นที่นำกิจกรรมไปดำเนินการในชุมชน หรือโรงเรียน ได้รับการพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดิจิทัล ที่มีความรับผิดชอบ มีส่วนร่วม มีความรู้ความเข้าใจต่อการสร้างสรรค์สื่อดิจิทัล มีคุณธรรมจริยธรรมในการใช้งานดิจิทัลเพื่อพัฒนาตนเอง ชุมชน และสังคม

การบูรณาการการเรียนรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัล ในหลักสูตรระดับอุดมศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดิจิทัลแก่เยาวชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเทศไทย มีกระบวนการที่เกิดขึ้น ประกอบด้วย (1) กระบวนการติดตั้งแนวคิด องค์ความรู้ เครื่องมือ กิจกรรมในห้องเรียน นอกห้องเรียน และในพื้นที่แกนนำเยาวชนนิสิตนักศึกษา (2) แกนนำเยาวชนนิสิตนักศึกษาออกแบบกระบวนการสร้างการเรียนรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัล ของแกนนำเยาวชน นิสิตนักศึกษาในพื้นที่ปฏิบัติการชุมชน โรงเรียน มหาวิทยาลัย อย่างมีส่วนร่วม มีกลุ่มเป้าหมายสำคัญ คือ เด็ก เยาวชน ครอบครัว คนในชุมชน ผู้สูงอายุ ซึ่งจากการบูรณาการแนวคิดในรายวิชาของหลักสูตรระดับอุดมศึกษา ได้ทำให้เกิดผลต่อการสร้างความเป็นพลเมืองดิจิทัลแก่แกนนำเยาวชน ดังสรุปได้ในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กระบวนการพัฒนาหลักสูตรระดับอุดมศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดิจิทัลแก่เยาวชน

สรุป

การบูรณาการการเรียนรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัล ในหลักสูตรระดับอุดมศึกษา ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเทศไทย เป็นกลไกสำคัญของการสร้างพลเมืองดิจิทัลแก่เยาวชนที่เป็นนิสิตนักศึกษา ทำให้ผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงการเรียนรู้ในห้องเรียนไปยังชุมชนและสื่อสารสาธารณะเป็นรูปแบบหนึ่งของการใช้หลักสูตรทางการศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัล ที่ทำให้เยาวชนได้พัฒนาตนเอง หนุนเสริมพลังของเยาวชนต่อการขับเคลื่อนประเด็นทางสังคม⁽⁵⁾

จากการศึกษา พบว่า การบูรณาการการจัดการเรียน การสอนในหลักสูตรที่ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เสริมศักยภาพของเยาวชนนิสิตนักศึกษาให้บริหารจัดการ แสดงความคิดสร้างสรรค์ ลงมือปฏิบัติการ เชื่อมโยง ประสบการณ์และสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม นำไปสู่ผลลัพธ์ที่หลากหลาย⁽⁶⁾ สร้างคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดิจิทัล ที่มีความรู้ ความเข้าใจต่อการใช้สื่อดิจิทัลในทางที่เหมาะสม สร้างสรรค์ มีคุณธรรมจริยธรรมในการใช้งานดิจิทัลเพื่อพัฒนาตนเองและสังคม

เอกสารอ้างอิง

1. Subrahmanyam K, Smahel D. Digital youth: the role of media in development. New York: Springer Science & Business Media; 2010.
2. วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง. คู่มือพลเมืองดิจิทัล. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัลกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม; 2561.
3. Ribble M, Bailey G. Digital citizenship in schools. Washington DC: International Society for Technology in Education; 2011.
4. สถาบันสื่อเด็กและเยาวชน และเครือข่ายการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองประชาธิปไตย. กรอบแนวคิดในการพัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัลเพื่อสร้างพลเมืองประชาธิปไตย. การประชุมโต๊ะกลม การพัฒนากรอบแนวคิดและหลักสูตรการเรียนรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัล เพื่อสร้างพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย; 22 มิถุนายน 2559; โรงแรมแมนดาริน, กรุงเทพมหานคร.
5. Mitchell L. Beyond digital citizenship [Internet]. 2016 [cited 2020 Feb 11]. Available from: <https://eric.ed.gov/?q=source%3a%22middle+grades+review%22&ff1=subMiddle+School+Students&pg=3&id=EJ1154813>
6. Tsekoura M. Space for youth participation and youth empowerment: case studies from UK and Greece. Young 2016;24:326-41.